

K Ö Z L E M É N Y E K

ÁCS TIBOR

RAKSÁNYI IMRE HADTUDOMÁNYI MUNKÁSSÁGA A REFORMKORBAN

1849. augusztus 9-én, a temesvári csatában esett el Raksányi Imre honvédőrnagy, akinek nevéhez fűződik a forradalmi honvédelmet szolgáló *első magyar hadtudományi folyóirat*, a *Honvédelmi Szövétnek kiadása*. A magyar eszmetörténetnek és a magyar hadtudomány fejlődéstörténetének nevezetes eseménye az első hadtudományi folyóirat megjelenése, és önmagában már ez is indokoltta teszi, hogy bemutassuk a *XIX. század első felének méltánytalanul elfelejtett magyar katonai teoretikusát*, a magyar hadtudományi irodalom egyik úttörőjét, aki fiatalon életét áldozta a haza szabadságáért és a társadalmi haladásért.

Hadtudományi munkásságáról némi képet alkothatunk a már eddig feltárt adatok segítségével is, noha életpályájának minden részletében történő megrajzolását a hiányos források még nem teszik lehetővé. Élete és munkássága jó néhány fehér foltjának eltüntetéséhez további kutatás szükséges. Jelenlegi ismereteink birtokában megállapítható, hogy *Raksányi Imre hadtudományi munkássága jól érzékelhetően három fő szakaszra oszlik*. E szakaszoknak nem az időtartam a fő meghatározó jegye, hanem az események sűrítettsége, a tettek súlya és írásainak jelentősége.

A reformkorban kifejtett hadtudományi munkássága a leghosszabb időszakot öleli fel és súlyát az adja meg, hogy a magyar katonai szakírók közül elsőként ismeri fel (1840-ben) Clausewitz „A háborúról” című művének kiemelkedő értékét és tesz kísérletet e „remek munkában lelt igazságok” magyar nyelvre való „átplántálására”.

Az általa kiadott első magyar hadtudományi folyóirattal kapcsolatos tevékenysége 1848 márciusától júliusáig terjed csupán, hadtudományi munkásságának mégis ez a rövid négy hónap a legjelentősebb szakasza.

Életének utolsó évében honvédtisztként, az 1848—49-es szabadság-

harcban Kossuth, a kormány és a hadügyminiszter megbízásából számos fontos katonai és diplomáciai feladatot hajtott végre. Hadtudományi munkássága, az első magyar hadtudományi folyóirat kiadása érdekében kifejtett céltudatos tevékenysége miatt indokoltnak tartjuk, hogy személyével és műveivel közelebbről megismerkedjünk.

Jelen írásunk célja, hogy bemutassa Raksányi Imre reformkori hadtudományi munkásságának főbb vonásait és ezzel hozzájáruljon ahhoz, hogy a magyar hadtörténelemben és hadtudományban az őt megillető helyre állíthassuk ezt a jeles katonai szakírót.

Raksányi Imrét korai halála megakadályozta abban, hogy hadtudományi munkássága kiteljesedjen, de így töredékében is jelentős életműve indokolja, hogy megóvjuk a feledéstől.

A pályakezdés

Raksányi Imre 1818. május 14-én Orosházán elszegényedett és értelmiségi pályára kényszerült ősi nemesi családban született.¹ Űkapja tanító, édesapja lelkész, nagyapja ügyvéd volt.² Anyja a Kossuth Lajossal rokonságban levő Rutkay Judit, apja Raksányi Imre, aki a napóleoni háborúk alatt a Wurmser huszárok alezredese, majd 1816-tól az orosházi evangélikus iskola tanítója.³ Raksányi Imre születésének idején családja élete nem volt gondoktól mentes.

Raksányi apja 1816—1820-ig volt tanító Orosházán, és ez idő alatt több incidense volt. 1818-ban elődjével, Gráff József volt egyházi néptanítóval pereskedik.⁴ 1820-ban Baloghi Lajosnak az evangélikusok Hegyközi Kerületi Inspektorának leveléből kiderül, hogy a templomban súlyosan megverte Simonides János senior lelképásztort és emiatt a vármegye tömlöcébe zárták.⁵ Raksányi Imre esedező levélben fordul a vármegyéhez, hogy börtönéből, ahonnan az orosházi nemesiség kezességével egyszer már elengedték, bocsássák szabadlábra. Indokai: nemessége, felesége és három kisgyermek, betegsége, s egy sessio földje a Pítvarosi pusztán, amely gazdát kíván. Biztosítékul ajánlja: „Amennyiben ez eddig való kezességem nem ítéltetne elegendőnek, legyen több ezreket érő Raksai ősi nemes jószágotskám érettem Cautioul.” A kérést a vármegye elutasítja, mert a betegség,

1 Raksányi Imre születésére vonatkozó orosházi anyakönyvi bejegyzés: 1818. május 14. Gyermek neve: Emericus (Imre), Szülők neve: Emericus Raksányi, Juditha Rutkay, Kereszt-szülők: Sámuel Folkasházi (a község jegyzője), Elis Márton. Lásd Békés megyei Levéltár (továbbiakban — BmL). Evangélikus Egyházközség Orosháza, Vegyes Anyakönyv III. köt. Keresztelés 1811—1825. 170. o.

2 Lásd részletesen a Raksányi család történetét. *Nagy Iván*: Magyarország családai címereikkel és nemzedéki táblákkal. Pest, 1862. 621—629. o.

3 *Veres József*: Orosháza, Történeti és statisztikai adatok alapján. Orosháza, 1886. 148. o. „Az egyház néptanítói . . . 1815. Gráf József. 1816. Raksányi Imre, 1820. Paul Mihály.”

4 BmL. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 755/1818. sz.

5 Uo. 1772/1820. sz.

mint legelfogadhatóbb indok, nem állja meg a helyét.⁶ Raksányiék apjuk kiszabadulása után valószínűleg Nagybecskerekre költöztek.

Raksányi Imre gyermek- és ifjúkorának történetét eddig nem sikerült feltárni.⁷ Az viszont bizonyos, hogy polgári iskoláit nem fejezi be, hanem tanulmányait megszakítva, 1834. november 14-én, tizennégy esztendőre szolgálatot vállal a császári hadsereg tábori tüzérségében.

A fiatal Raksányiban a katonai pálya iránti érdeklődést apja kellette fel. Katonai pályafutásának fontosabb állomásait anyakönyvi és minősítési lapja tartalmazza.

Raksányit Hanner János tüzér toborozta kincstári pénz nélkül az 5. tábori tüzérezredbe altüzérnek.⁸ A tüzérség elit fegyvernem volt és a szolgálati alkalmasság feltételei sokkal szigorúbbak voltak, mint a gyalogságnál vagy a lovasságnál. A tüzérek toborzása zenészó és minden egyéb ünnepélyes külsőség nélkül történt. „Önként jelentkező polgár-gyermekeket, iparosokat, főleg azonban tanulmányaikat abbahagyott egyetemistákat vettek fel. Utóbbiak rendszeren szép karriert is értek el, mert a tüzértisztek a legénység soraiból kerültek ki... Jótermetű, erős, átlag 171 cm magas egyéneket toboroztak, németül beszélni, olvasni, írni kellett tudniok. Előszeretettel fogadták még a nőtleneket.”⁹ Tiszti rendfokozatot csak az érhetett el, aki a legalacsonyabb rendfokozatnál kezdte és megszerezte a tüzértiszt számára elengedhetetlen ismereteket. A felvételnél fő elv volt, hogy csak tehetséges és kifogástalan erkölcsű emberek kerüljenek a tüzérséghez, akiknek származásra való tekintet nélkül legalul, tehát köztüzérként kellett pályájukat kezdeniük.

Raksányi Imre ezeknek a követelményeknek megfelelt és a tüzérség iránti szeretetből mindent vállalt. 1835. augusztus 1-én előléptették tüzérnek. Az 5. tábori tüzérezredben 3 évet szolgált. 1837. szeptember 16-án áthelyezték a császári és királyi bombászkar Bécsben állomásozó 3. századába és előléptették bombásznak. A K. K. Bombardier-Korps 3te Compagnie Conduit-Liste für das Jahr 1837, 1838 és 1839-ben található Raksányi Imre személyi adatai és minősítései.¹⁰

Személyi adataiban két téves bejegyzés van, mert születési helyként Nagy-Becskereket, születési idejeként 1816. május 13-át tüntették fel.¹¹ A minősítési lap szerint vallása evangélikus. Foglalkozása diák. Családi állapota nőtlen. Apja foglalkozása tanító. Magassága 5

⁶ Uo. 1855/1820. sz.

⁷ Raksányi életéről igen hézagos, pontatlan és ellentmondó tényeket közölnek: Pallas Nagy Lexikon XVIII. köt. (II. pótkötet) K–Z. Budapest, 1904. 507–508. o.; Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. XI. köt. Budapest, 1906. 533–534. o.; Kozma György: Az 1848–49-i magyar szabadságharc szereplőinek lexikona. V. köt. Sz–Z betűk 212–213. o. OSZK Kéziratár Fo. Hung. 2029 (5) szám; Magyar Életrajzi Lexikon II. köt. Budapest, 1969. 480. o.

⁸ Kriegsarchiv, Wien. K. K. Bombardier-Korps. FAR 3. 1841–50. III. 14/129.

⁹ A magyar tüzér. A magyar tüzérség története. Budapest, 1938. 63. o.

¹⁰ Kriegsarchiv, Wien. K. K. Bombardier-Korps. 3te Compagnie. Conduit-Liste für das Jahr 1837. 197. o.; uo. 1838. 169. o.; uo. 1839. 149. o.

¹¹ Uo.

láb, 5 hüvelyk, 3 vonás. Az ismeretlen minősítő tiszt Raksányi személyiségének legfontosabb jegyeit rajzolja meg az alábbiakban:

*„Jó adottságokkal rendelkezik: jól és gördülékenyen, majdnem tökéletesen ír. Jó eredménnyel tanulmányozta az általános geometriát; tüzérségi vázlatokat és helyzeteket jól rajzol. A tüzérségi tanulmányokban, ütegállások kiépítésében és a vezénylésben jó. Irányzóként jól alkalmazható. Általános szolgálatban megbízható, nyugodt természetű — rendezett az életmódja, jó házigazda, erkölcsi foggyatékoság nélkül; rendesen öltözködik. Elöljáróival és bajtársaival szemben tisztelettudó, a civilekkel udvarias; beszél németül, magyarul, latinul, rácul és szlovénül; egészséges.”*¹²

A jellemzés alapján tehát a 20 éves Raksányi előtt fényes tüzértiszti pálya állt, de mint anyakönyvi lapjából kitűnik, jövője mégis másként alakult. 1840. október 11-én még előléptetik „corporal”-nak, azaz tizedesnek és más beosztásba helyezik. Egy év múlva, 1841. november 1-én viszont lemond rendfokozatáról, és 1846. október 31-én elbocsátólevéllel kiválik a bombászkarból.¹³

Raksányi Imre kilépésének okait pontosan nem ismerjük, de az akkor érvényben levő szabályzatok értelmében a tüzérségnél minden század évente negyvenöt embert szabadságolt 2 esztendőre, sőt 1845-ben a szolgálati időt 14-ről 8 évre csökkentették. Valószínű, hogy Raksányit 1842-től szabadságolták és — az új intézkedésnek megfelelően — szolgálati ideje letöltése után, 1846-ban elbocsátották a bombászkarból. Leszerelésében szerepet játszhattak még más tényezők is: nem léptették elő, tudományos és írói ambíciói, előnyösebb polgári állás stb.

Raksányi Imre személyiségét, világnézetét és gondolkodásmódját korának eseményei formálták. Életét és tevékenységét nem kis mértékben befolyásolták a reformkori Magyarország lázas politikai harcai, a magyar nyelvújító mozgalom, a tudományos és irodalmi élet pezsgése. Ezek a hatások meghatározóak az éleseszű és tettevágyó Raksányi pályájának már kezdeti szakaszában is.

Katonai tanulmányai során a tüzérségi ismereteken túlmenően a hadtudományi kérdések iránt is érdeklődött. Tanulmányozta az egyetemes és a magyar hadtörténetet, a hadtudomány klasszikusait, a XIX. századi neves és kevésbé ismert francia, osztrák, német, angol, orosz katonai teoretikusok műveit és a katonai szaklapokat. A hadtörténelem és a hadtudomány rendszeres tanulmányozásának eredményeként elmélyült katonai ismeretekre tett szert, s kifejlődtek benne a kutatói és szakírói tulajdonságok.

Raksányi tanulmányai alapján világosan látja, hogy a francia for-

¹² Uo.

¹³ Kriegersarchiv, Wien, K. K. Bombardier-Korps. FAR 3. 1841—50. III. 14/129.

radalmi és a napóleoni háborúk óriási változást idéztek elő a hadviselésben. A hadviselésben bekövetkezett fejlődés hatására viszont lendületet kapott a hadtudományi kérdések elmélyült vizsgálata Európaszerte. Zrínyi Miklós művei óta Magyarországon most jelenik meg először nyomtatásban az első két kiemelkedő magyar nyelvű hadtudományi mű, szerzőjük Szekér Alajos Joachim és Jakkó László.¹⁴ „Hadi tudomány” című nagy jelentőségű könyvét Szekér Alajos Joachim 1807-ben adta ki, melyben jól, áttekinthetően rendszerezi és tárgyalja kora hadtudományát:¹⁵ „Most olyan Munka jelenik meg a Magyar Világ előtt, — írta Szekér — mely a Hadi-Mesterségnek fő tárgyait magában foglalja, s azt Magyarul tanítja. Ez, a maga nemében Magyar nyelven leg-első Könyv, minthogy ezen tárgyról írt Magyar Munka mind eddig még nem jött világ eleibe...”¹⁶ Jakkó László 1809-ben jelenteti meg „Az Új Hadi Tudomány Lelke” című munkáját, melyben a hadvezetés alapelveit és alkalmazási módjait ismerteti.¹⁷

A XIX. század első felében a magyar katonai nyelv és a hadtudomány művelésének kérdése nemzeti ügyé vált, ez a tény nem kis hatást gyakorolt Raksányira. A Széchenyi alapította Tudományos Akadémia tagjainak sorában több magyar katonatiszt volt, akik elsősorban a katonai műszavak magyarosításával és a Hadi műszótár készítésével foglalkoztak.¹⁸ Ebben a tudományos munkában legeredményesebben Kiss Károly százados, Szontágh Gusztáv százados, Tanárky Sándor őrnagy, Baricz György alezredes és Lakatos János tábornok jeles műszaki szakember dolgozott.¹⁹ Raksányi figyelemmel kísérte tevékenységüket, mert eredményeik bátorítást és ösztönzést nyújtottak saját tudományos munkájához.

Raksányi hadtudományi kutatói tevékenységének gyümölcsei korán beértek, 22 éves korában már a nyilvánosság elé léphetett a magyar

14 Szekér Alajos Joachim (1752—1810) szerzetes és író. Táborigyelmezőként részt vett az itáliai hadjáratokban és többek közt megírta a marengói csata történetét. Jakkó László (1781—1833), huszárcapitány és katonai szakíró munkásságáról lásd *Markó Árpád*: Egy elfelejtett magyar író-katona. Budapest, 1960.

15 A mű teljes címe: Hadi tudomány, mellynek némely fő-tzikkelyeit kéz-írásba foglalta egy nevét eltitkolni akaró tudós és nagy méltóságú Hazafi. Eredeti valóságában kiadta, és bévezetéssel megtöltötte Szekér Aloysius Joachim most Nemes Splényi Gyalog-Regementjének Papja. Pest, 1807. XII., 321. o., 12. ábra.

16 Uo. VII. o.

17 A teljes címe: Az Új Hadi Tudomány Lelke. Fordította zalárdi Jakkó László a báró Spitsicz Huszár Regementjében Fő-Hadnagy. Pest, 1809. 231., 109. o.

18 Lásd példának a magyar tudós társaság évkönyvei. VI. köt. 1840—1842. Buda, 1845. A magyar tudós társaság 1841-es jelentésében szerepel a következő: „Első helyt említem a nyelv körüli munkálkodásokat... A hadtudományi *műszótár* dolgozása hasonlóképp folyt, s különösen b. Lakatos János t. és Kiss Károly rt. munkálkodásuk egy részét elő is terjesztették.” Uo. 10. o. Lásd még „I. Mi okozta a franczia köztársaság harciyereségeit? Győzedeimeinek mi adott oly hatalmas befolyású sikert? Olvasta, midőn hadtudományi rendestagi székét elfoglalta, a kis gyűlésben, dec. 14. 1840. Kiss Károly.” Uo. Második osztály. Értekezések 3—17. o.; „VIII. A magyar honvédelem története vázlat. Olvasta, midőn rendestagi székét elfoglalná, a M. T. T. XIII—D. nagy gyűlésében, nov. XXII. MDCCC. XLII. Horváth Mihály.” uo. 298—376. o.

19 Részletesen ismerteti ezeknek a katonai szakíróknak életét és reformkori főbb tevékenységét *Markó Árpád*: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez. 5. közlemény. Hadtörténelmi Közlemények (továbbiakban — HK) 1960. 2. sz. 169—181. o.

hadtudomány fejlődéstörténetében nem kis szerepet játszó értekezéseivel és cikkeivel.

Úttörő szerepe van abban, hogy — felismerve Clausewitz és Jomini hadtudományi tanításainak óriási jelentőségét — elsőnek vállalkozik magyar nyelvű interpretálásukra. A clausewitzi és jominii gondolatokat alkotó módon és egyéni felfogásban tolmácsolja a magyar olvasóknak. Kora változó hadügyét és a hadtudomány számos tételét veszi vizsgálat alá és fejti ki az ezekkel kapcsolatos nézeteit.

Raksányi bekapcsolódott a reformokért, az önálló hadseregért, a magyar hadtudományi irodalomért és a katonai szaklapok kiadásáért folyó küzdelembe. Nézeteit „Kalászok a hadtudomány mezején”, „Hadi literatura”, „Elmefuttatás a hadi erőről”, „Hadi műszótárról”, „Tanulmány 1843-ból” című és más írásaiban fejti ki. Ezek a művek azért fontosak, mert a XIX. század első felének szegényes magyar hadtudományi irodalmában először találkozunk olyan katonai szakíróval, aki a hadtudomány tárgyáról és ágairól eredeti gondolatokat fejt ki és azokat tudományos rendszerbe foglalja. Jelentősek ezek az írások azért is, mert a későbbiekben az első magyar hadtudományi folyóirat, az 1848. június 25-én megjelent „Honvédelmi Szövétnek” cikkeinek magját képezték.²⁰

Kalászok a hadtudomány mezején, 1840

A „Századunk” 1840 októberi két számában jelent meg Raksányi Imre első írása *Kalászok a hadtudomány mezején* címmel.²¹ Ebben a programadó értekezésben fejti ki nézeteit a háborúról, a hadseregről és a hadtudományról.

A szerkesztőség, felismerve értékeit, a folyóirat első oldalán jelenteti meg és ezt írja: örömmel tapasztaljuk, hogy a szerző olyan „fiatal katona, ki figyelemre méltó dolgokat vesz tárgyalás alá s lapjainkban önkint fellép. Örvendetes jele, hogy literaturánk mindinkább tágasb körre terjed ki s mi már csak azon okból sem vetnénk félre a czikket, mivel szerzője benne buzgalmat s erőt fejtett ki.”²²

Raksányi értekezésében elsősorban Clausewitz „A háborúról” írt műve legfontosabb tételeinek megismertetésére vállalkozott.²³

Carl von Clausewitz korának legnagyobb katonai teoretikusa és a polgári hadtudomány legnagyobb szaktekintélye volt. A burzsoá had-

²⁰ Honvédelmi Szövétnek. Kézikönyvül nyújtva a nemzetőröknek és fiatal katonáknak Raksányi Imre által. Pozsony, 1848. 176., 88. o. 6. t.

²¹ Lásd Századunk, 1840. október 22. 85. szám 673—677. o. és október 26. 86. szám 685—688. o. A Századunk politikai és tudományos folyóirat, amely Orosz József szerkesztésében 1838—1845 között hetente kétszer jelent meg Pozsonyban.

²² Századunk 1840. október 22. 85. szám 673. o.

²³ Carl von Clausewitz: A háborúról I—II. köt. Budapest, 1961—1962.

tudomány azóta sem alkotott hasonló könyvet, amelyben ilyen részletesen fejtették volna ki a háború legáltalánosabb szabályait és a háború filozófiáját. Clausewitzre nagy hatással volt Hegel idealista világnézete és dialektikája. A háborúról szóló tanításainak is a dialektikus gondolkodásmód a jellemzője, a hadügyben sem ismeri el a „változatlan és örökérvényű” igazságokat. A háború jelenségeit fejlődésükben és összefüggésükben vizsgálja. A dialektikus módszer alkalmazásával nem egy, ma is helytálló következtetésre jutott.

A marxizmus klasszikusai, Engels és Lenin, nagyra értékelték Clausewitzet, mint burzsoá katonai teoretikust, akinek „eszméit Hegel termékenyítette meg”.²⁴

A háborúról szóló clausewitzi mű bonyolult összefüggései, filozofikus jellege és befejezetlensége miatt nem könnyű olvasmány, ennek ellenére ezt a művét megjelenésének pillanatától kezdve olvasták, helyeselték, vitatták és alkalmazták.

Raksányi nem kis feladatra vállalkozott, amikor megpróbálta a háború és a politika viszonyának clausewitzi lényegét magyar nyelven megfogalmazni.

Ez a munka rendkívül nagy tudást, széles látókört igénylő feladat volt. Még a legutóbbi magyar fordítás sem mindenütt adja vissza pontosan a clausewitzi gondolatokat.²⁵ A kutatók úgy vélték, hogy a XIX. század első felének magyar hadtudományi irodalmára Clausewitz nem gyakorolt hatást. A valóság azonban az, hogy Clausewitz műve megjelenésének pillanatától, 1832—1833-tól, nemcsak világszerte vált a katonai szakemberek mindennapi olvasmányává, hanem a császári hadseregben szolgáló magyar katonák is olvasták és tanulmányozták.²⁶

Az eddigi kutatások azt bizonyítják, hogy a fiatal Raksányi Imre cs. k. bombász volt az első a magyar katonai szakemberek közül, aki felismerte Clausewitz „A háborúról” szóló művének jelentőségét. A háborúval kapcsolatos kérdések „*fejtegetésében* — írja 1840-ben megjelent tanulmányában — *leginkább Clausewitz gondolatfonalát követem; akinek e felőli remek munkáját figyelemmel átolvasván, az abban lelt igazságokat ide bármi gyengén átplántálni iparkodám.*”²⁷ (Kiemelés tőlem — Á. T.)

Érdekes nyomon követnünk Clausewitz tétéleinek jelentkezését Raksányi értekezésében, amely találóan már a címében kifejezi, hogy a legszámottevőbb gondolatokat gyűjtötte össze a hadtudomány mezejéről.

A clausewitzi műből elsősorban a háború természetét és a háború elméletét tárgyaló első és második könyvet használja fel.²⁸ Raksányi tehát

24 V. I. Lenin Összes Művei 32. köt. Budapest, 1972. 82., 85. o.

25 Lásd *Perjés Géza*: Clausewitz magyar fordítása. HK. 1966. 1. szám 104—132. o.

26 Az első kiadása a „Vom Kriege”-nak megjelent: *Hinterlassene Werke des Generals Carl v. Clausewitz, über Krieg und Kriegführung*. I—II. köt. Berlin, 1832—1833.

27 Századunk, 1940. október 22. szám. 674. o.

28 *Carl von Clausewitz*: A háborúról I. köt. Budapest, 1961. 37—181. o.

vizsgálata során a háborúval kapcsolatos clausewitzi koncepció leglényegesebb részeit ragadja meg. Írói módszerének jellemzője, hogy szó szerinti, vagy a lényegyet kiemelő fordításra törekszik, sőt túllépve ezen, kísérletet tesz a háborúról szóló clausewitzi tanítás néhány elemének továbbfejlesztésére, a magyar hadügyi viszonyok bemutatására és a hadtudomány fejlesztésével kapcsolatos feladatok felvázolására is.

E kérdések kifejtése során a clausewitzi mű logikáját és dialektikus módszerét követi. Igaz, egyenetlenül, sőt esetenként leegyszerűsítve, töredékesen, vagy lényeges összetevő elemeket elhagyva tárgyalja a háború bonyolult jelenségeit és összefüggéseit. Ez nyilvánvalóan abból ered, hogy Raksányi katonai és filozófiai képzettsége nem érte el a clausewitzi színvonalat. De érdeme, hogy a clausewitzi mű számos lényeges kérdését a korabeli magyar hadtudomány helyzetével összhangban vizsgálja.

Raksányi mondanivalóját cikkében öt alcím — I. A háborúról; II. A katonákról; III. A parancsnokokról; IV. A hadtudományról; V. Az intézetről — köré csoportosítva fejti ki. Elfogadta Clausewitznek azt a meghatározását, hogy a háború a politika erőszakos eszközökkel való folytatása. Tanítómesteréhez hasonlóan a háborút csak a külpolitika folytatásának tekintette, és nem vette elemzése során figyelembe a belpolitikával, az osztályharcra való kapcsolatát.

I. A háborúról

Clausewitz „Mi a háború” című fejezete Raksányinál „A háborúról” című részben található. Clausewitz művében kifejti, hogy nem kíván a háborúnak a „szokásos, körülményes meghatározásába bocsátkozni, csupán annak alapelemével, a párviadallal foglalkozunk; a háború ugyanis nem egyéb kiterjedt párharcnál... Mindkét fél fizikai erőszakkal saját akarata teljesítésére igyekszik kényszeríteni a másikat... A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akarataink teljesítésére kényszerítsük.”²⁹

Raksányi e meghatározást így tömörítette: „Háború a népek közötti erőszakos tusa. A népek egyénenként tekintve különféle viszonyokban állhatnak egymáshoz. Ezen viszonyok néha összeütközőek lehetnek... Különféle népek akaratjainak összeütközésekor tehát csak engedés, vagy erőszak dönthet el.”³⁰ Raksányi megsejti, hogy a háborút a társadalmi ellentétek robbantják ki, de ennek írásában csak nagyon hományosan ad hangot.

Ő is úgy látja, hogy a háború eszköze a fizikai erőszak, amelynek alkalmazásában nincs határ. A háború lényegében szerinte is kiterjesztett

²⁹ Clausewitz: i. m. 37. o.;

³⁰ Századunk, 1840. október 22. 85. szám. 673. o.

párviadal. Ez a megállapítás — ma már jól tudjuk — téves. A háború párviadalként való felfogásából hiányzik a harc társadalmi és osztályjellege, így csupán részizgazságokat tartalmazhat.

Clausewitz a háború sajátos vonásának és a siker elengedhetetlen eszközének tekinti a végletekre törő erőszakot, melyet így magyaráz: „Ha a művelt népek háborúi az elmaradottabb népekenél kevésbé kegyetlenek és rombolók is, ennek oka elsősorban az államok belső társadalmi és államközi viszonyaiban rejlik.”

Hozzáteszi azonban, hogy ez a mérséklet nem a háború természetéből fakad. „Merő képtelenség volna, ha a háború filozófiájának területén mérséklő elveket keresnénk... A vad népeknél az érzelmekből fakadó, a műveltebbeknél az értelem szülte szándék van túlsúlyban... a legműveltebb népek is lehetnek lángolóan szenvedélyes ellenfelek.”³¹ A fordítás helyességét vitatják és van egy olyan álláspont, hogy a lényeg az a fordítás adja: „... soha nem lehet a háború filozófiájába a mérséklés elvét belevinni, anélkül, hogy abszurditást ne kövessünk el.”³²

Raksányi a háborúban jelentkező végletekre törő erőszak tételét a következőképpen fordítja magyarra: „Rabság pedig és uraság a háború végeredményei. Ha korunkban, legalább Európában, magunkat a tatárféle pusztításoktól mentve véljük is, mégsem kell a háború eredményének ezen fogalmától eltévednünk. Miért az emberek cselekvéseit kevésbé módosítja értelmi műveltségük, mint érzelmeik és indulataik nagysága. Az erkölcsi műveltség pedig kortársainknál még jóval alább van annál, melyre a tudományokban felemelkedett. Igen, cselekményeinkben az irigység, bosszú, a vágyak egész serege még főszerepvivők, s ezért inkább visszaborzadnunk, mint csodálkozunk lehet a francia forradalom iszonyatosságain.”³³

Clausewitz így ír a háborús szenvedélyekről: „a háború az erőszak ténye, és alkalmazása nem ismer korlátokat; mindegyik fél parancsolóan törvényt szab a másik számára, s ezzel olyan kölcsönhatás áll elő, amely szükségszerűen a végletekhez vezet.”³⁴ Raksányi fordítása szerint: „Háború tehát az erőszak és megeresztett szenvedélyek mezeje, melyeknek csak erőszak szegülhet szembe. Mind a mellett az elvégzett háború eredetéből és céljából az következik ugyan, hogy a győzelemmel csak a két fél közötti eredeti per határozhatott el; de, ki vet határt a győző akaratjának?”³⁵

Raksányi Clausewitz alapján részletesen foglalkozik a háborúra való felkészülés jellemzőivel. Az ország háborúra való felkészülésének nagy jelentőséget tulajdonít. Megállapítja, hogy „a kereskedelem, víz-szabályozás, csatornák, állóhíd és színház” fejlődéséhez kedvező a kor, és a köz-

³¹ Clausewitz: i. m. 38—39. o.

³² HK. 1966. 1. szám 106. o.

³³ Századunk. 1840. október 22., 85. szám 673. o.

³⁴ Clausewitz: i. m. 40. o.

³⁵ Századunk. 1840. október 22., 85. szám 673—674. o.

vélemény országos ügynek tekinti a gazdasági és kulturális fejlődést, de sajnos nem foglalkozik súlyának megfelelően hadügy kérdéseivel. Ezért követeli a reformkori magyar politikusoktól, hogy „állapodjunk meg egy kissé hadi hátramaradásunk mellett is; kiáltunk fel, hogy országos dolog, és cselekedjünk. Tízszerezett akarattal, erővel, gyorsasággal cselekedjünk 1840-ben, midőn (mint mondják) a világ minden zuga történetdús háborút lehel.”³⁶

II. A katonákról

Érdekes a háborús összecsapás alakulásáról vallott felfogásuk összehasonlítása is. Clausewitz szerint a háború nem egyetlen pillanatnyi összecsapás: „Az ellenfelek kölcsönösen mérséklik a végletekre törő szándékukat, és nem vetik be azonnal minden erejüket. De az erők természetéből és alkalmazásuk jellegéből is következik, hogy nem léphetnek egyszerre működésbe. Ezek az erők: a tulajdonképpeni haderő, az ország — terepviszonyaival és lakosságával —, valamint a szövetségesek”.³⁷

Raksányi „A katonákról” című részben vizsgálta egy adott ország hadviselési képességének összetevőit. A hadviselési képességet, a katonai erőt „hadi hatalomnak” nevezi és így ír: „Mivel a háború a végsőig, azaz a megsemmisítésig mehető erőszakos tusa, számot tart mind a két hadakozó fél utolsó csepp erejére. Midőn tehát valamely ország hadi hatalmáról beszélünk, akkor az alatt mindent kell értenünk, valamit csak benne erőnek nevezhetni. Itten tehát az országok jövedelmét, gazdaságát, iparát, politicalai egybeköttetéseit, a bennök lakó nemzetek, hittek, és hivatalok egyetértését, stb. is tekintetbe kellene vennem; de itt csak a háború viselésére mulhatatlanul megkívántató, mintegy tisztán hadi eszközökről lehet szó, millyeknek következő hármat tartok: a) A földszín, mellyen a háború viseltetik. b) A hadviselésre közvetlen megkívántató szerek: fegyver, butyor, ló, táplálék, öltözet, stb. c) A hadakozó erő maga, t. i. az emberek.”³⁸ Ha Raksányi nézetét összevetjük Clausewitzéval, kiderül, hogy bizonyos elemek túlmutatnak a clausewitzi definíción és számos vonatkozásban megközelítik a hadviselési képesség mai tudományos felfogását.

Raksányi a továbbiakban elemzi a hadviselésben a tisztán hadi eszközöknek tartott három összetevő szerepét: „a haditér színe tetemes befolyással van az operatiokra, mert ezeknek szüntelenül hozzá kell szabatni,” a hadszíntért elő kell készíteni és meg kell ismerni, de a hadviselésben a „haditér színe” csak befolyásoló tényező és „annyi mégis

³⁶ Uo. 674. o.

³⁷ Clausewitz: i. m. 44. o.

³⁸ Századunk. 1844. október 22., 85. szám. 674. o.

bizonyos felőle, hogy nem fő dolog”; „a hadviselésre való szerek szinte nagy fontosságúak”. Részletesen foglalkozik a „hadakozó erő”-vel, mert az a nézete, hogy a háború kimenetelében döntő szerepe van az embereknek, akik a „cselekvő erőt” testesítik meg.

Raksányi azt tartja, hogy a háború voltaképpeni fegyvere az erkölcsi erő. Sokoldalúan mutatja be az erkölcsi tényezők jelentőségét és a háború legfontosabb erkölcsi tényezőinek a hadvezér tehetségét, a hadsereg harci erényét és a nép lelkiületét, szellemét tekintette.

A hadi erényen az olyan tulajdonságok összességét értette — amelyeknek — mint a bátorság, állhatatosság, kitartás, fegyelem, a fegyverek kezelése stb. — a katonai szolgálat során ki kell fejlődniük.

A hadi erényt azonban csak az állandó hadsereg sajátjának tekintette: „Bárhogy iparkodunk a polgárt a bajnokkal együtt ugyanazon egy személyben kiművelve gondolni s a háborúkat nemzetesíteni; mégsem fog sikerülni a hivatal különösségét eltörölnünk. Viselői magokat a hivatalban mindig bizonyos különös kötelékek által összefűzve tartandják. Ezen összetartásra nem szabad becsmélve tekintenünk; mert szellemében a hadi erények könnyebben kristályódnak.”³⁹

Szerinte az állandó hadsereg hadi erényei a háború folyamán a súlyos helyzetekben jelentkeznek: „Sereg, melly a legöldöklőbb tüzelés alatt szokott rendjét megtartja; melly az alapos félelemnek is helyt csak araszról araszra enged; melly a tönkrejövetel pillanatában is büszkén győzelmeire, szófogadási erejét, főnökei iránti bizodalját és tiszteletét el nem veszti; mellynek testi ereje, mint athleta izmai, nélkülözés és megerőltetésbeni gyakorlat által szilárdítatott; melly ezen megerőltetést diadalhoz vezető eszköznek, nem pedig zászlóin tapadó átoknak tekinti; s melynek egész erkölcsi szabálya abból áll, hogy becsületét el ne veszze, — illy sereg által vagyon hatva a hadi erényektől.”⁴⁰

Raksányi helyesen értékeli az erkölcsi tényezők szerepét és fontosságát, de a valódi forrásukat nem volt képes feltárni. Az erkölcsi erőket a társadalmi rendtől és a háború jellegétől elvonatkoztatva vizsgálja, így a probléma végső fokon megválaszolatlan maradt. A magyar hadtudományban azonban 1840-ben ez a részeredmény is jelentős haladásnak számított.

III. A parancsnokokról

A Raksányi-cikk harmadik része a clausewitzi mű parancsnoki géniuszról szóló részének gondos fordítása alapján készült. Clausewitz szerint a harci géniusz olyan képesség, amely sajátos magas fokú ér-

³⁹ Uo. 675. o.

⁴⁰ Uo.

telmi, érzelmi és erkölcsi adottságokból fakad, s rendkívüli teljesítményekben, a vezetés virtuóizálásában nyilvánul meg.

A fejezet utolsó előtti bekezdésében a korabeli hadtörténeti kutatást bírálja, mert az nem tárja fel a katonai vezetők, a parancsnokok és a hadvezérek fokozott értelmi és érzelmi tevékenységét a fegyveres küzdelem során. Raksányi értekezésének a parancsnokokról szóló részét ezzel a clausewitzi megállapítással indítja.

Érdeemes egybevetni a Raksányi-féle és a legutóbbi fordítás szövegét.

Az 1840-es fordítás: „Mi a hadi eseményekből napfényre jó, az községesen igen együgyű, egymáshoz igen hasonló. Az akadályokat tehát, mellyek azokban legyőzendők, senki sem láthatja át, ki csak a történetírásra figyelmez. Csak a vezérek, és meghittjeik emlékirataiban vagy különös történeti búvárkodásban jó egy része azon fonalaknak napvilágra, mellyek az egész szöveget teszik. Legfőbb megfontolást és észvitát, mellyek minden tetemes kivített megelőznek, szántsándékkal szokás elleplezni, mivel politikai érdekekkel érintkezők; vagy történetesen feledékenysébe merülnek, csupán állóványoknak tekintvén, mellyek az építés bevégezése után elszedendő.”⁴¹

Az 1961-es fordítás: „Mindaz, ami a hadiesemények lefolyásáról ismertté válik, rendszerint igen egyszerű és egymáshoz nagyon hasonló. Az események pusztá elbeszéléséből nem tűnnek ki a közben leküzdött nehézségek. Csak néha egy-egy hadvezérnek vagy bizalmasának emlékiratából, esetleg egyes eseményekre irányuló külön történelmi kutatásokból kerül napvilágra a lezajlott történések szövevényének néhány szála. A jelentős tetteket megelőző legtöbb megfontolást és szellemi tusakodást szándékosan titokban tartják, mivel politikai érdekert érint, vagy pedig véletlenül feledésbe megy, mert csak állványzatnak tekintik, amelyet az épület elkészülte után le kell bontani.”⁴²

Raksányi fordítása a maival egybevetve is teljesen hitelesen adja vissza a clausewitzi gondolat lényegét. A továbbiakban olyan szövegrészeket illeszt a fent közölt idézethez, mely a vezető gényusza és a hadsereg hadi érénye egymáshoz való viszonyát vizsgálja, kiemelve azokat a részeket, amelyek a gényusznak vezetésbeli virtuóizálás révén alkotó erőt biztosítanak: „A hadi érényesség, mint mindenik, bizonyos sajátos ész- és kedélytehetséget kíván, mely ha nagy mértékben ragyog s rendkívül cselekményekben mutatkozik, lángész nevet kap. A hadi lángész annyiban különbözik polgári társaiétól, hogy ő nem állhat csupán egy bizonyos lelki erőből, p. o. bátorságból, míg az alatt a többi erők hiányoznak vagy a háborúra nézve hasztalan irányúak: hanem hogy ő az erőknek összehangzó, s hadi munkálkodásra hajlamozó egyeteme, mellyben egy vagy más kitűnhet ugyan, de nem ellenkezhetik.”

⁴¹ Uo.

⁴² Clausewitz: i. m. 94–95. o.

A továbbiakban elemzi a „hadi szellem” és a „hadi lángész” viszonyát és jelentkezését a különböző népeknél és nemzeteknél; a parancsnokok vezetési művészetének szerepét a háborúban.

A háborút a bizonytalanság és a véletlen területének tartja: „azon dolgok három negyede, melyekre háborúban a cselekvés építettik, nagyobb kisebb ködben rejtezik”. Minden háborús számvetésbe beleszól a különböző lehetőségek és valószínűségek helyes megragadása, a szerencse és a balsiker játéka. S a háború ezen eleme játékában csak a nagy szellemi és lelkierő, a hadvezér géniusza ismeri ki magát.

Az eligazodásban jelentős helyet biztosít a „hadi elmeélnék” (coup d’oeil — vezéri szemmérték) és az „eltökélttségnek”, a határozottságnak: „Ennélfogva a földszín-ismeret, hadi elmeél és eltökélttség, melyek a hadi lángészt képező tehetségek legöregebb testvérei, majd csupán az észből erednek. Ezen észet tehát mindennek előtt felébreszteni, ápolni és czélszerűleg pallérozni kell annak, ki valami parancsnoki hivatalra akar érdemes lenni a háborúban. Mert a többi fitestvérek: bátorság, energia, szilárdság, állandóság, kedély- és jellemerő, bárminő hatalmas alakrészei a lángésznek, olly bizonyos az, hogy ha nagy siker hozandó létre, neki az okosság alá kell magokat rendelniök.”⁴³

Tagadhatatlan, hogy a háborúban sok az ismeretlen, a véletlen, és nagy jelentősége van a hadvezéri tehetségnek, de csupán ezt döntőnek tekinteni nem lehet. A hadvezér tevékenysége, akárcsak más társadalmi és katonai jelenségek, meghatározott törvényszerűségeknek vannak alárendelve. Raksányi ezt nem ismerte fel, de érdeme, hogy a clausewitz-i tételeket az önálló magyar hadsereg és tisztképzés megteremtéséért folyó küzdelem szolgálatába állította, megrajzolva a katonai vezető szükséges tulajdonságait, személyiségének legalapvetőbb jegyeit és kifejllesztésének módjait.

IV. A hadtudományról

Az értekezés legértékesebb része a kor hadtudományának fogalmáról szóló elemzés. Címe: „A hadtudományról”.⁴⁴

Raksányi önállóan határozza meg a hadtudomány tárgyát, területét és funkcióit. A hadtudományt és a hadtudományi irodalmat, a „hadi literatúrát” azért tartja fontosnak, mert ez vértézi fel a tiszteket „mély gondolkodással”, s „a katonai tudat igen messze van a közönségesen olly szembeszúró, beszédes tudákosságtól”. Nagyra értékeli a XIX. század első felének hadtudományi kutatóit, elsősorban Jominit és Clausewitzet, akik mélyrehatóan vizsgálták a francia forradalmi és napóleoni háborúk tanulságait. Cikkéből kiderül, hogy noha támaszkodott mű-

⁴³ Századunk, 1844. október 22., 85. szám 677. o.

⁴⁴ Uo. 1844. október 26., 56. szám 679. o.

veikre, nem fogadja el a hadtudományról vallott felfogásukat.⁴⁵ „A hadtudomány gyakorlati tapasztalatok összege, melyekből a hadtörténetek minden fordulatjára némi sinórmérték, teoria, képezés magát.”

A továbbiakban rámutat a háború bonyolultságára, a hadműveletek során előforduló váratlan eseményekre, amikor a hadvezérnek, a katonai vezetőnek „általános, szoros tudományokból eredt teoriára van szüksége”. A hadtudományban „lehet ugyan minden egyes esetben a történeendőnek némi valószínűségét kitapogatni; de ez a fenemlített hadi elmeél dolga, mellyet szinte egyetlen teoriául lehetne kitűzni. Mert noha több próba tétetett már a hadtudomány szoros, rendszeres előadására, mi végett különös mesterség, művészetten nevét nyeré: de ezen abstractismus és systematisálás mindig magától összedült. Legtöbb, mi a háborúról írható, az úgy nevezett hadtudomány tenni képes, csak abból áll, hogy a leendő bajnokot a hadi körülményekkel előre kissé megismerteti, hogy aztán elmeéle szabadon kifejlődhessék. Ha a hadtudományt tágasabb értelemben vesszük, akkor mindannak ismerete tartozik hozzá, mi a háborúban akár cselekvőleg akár szenvedőleg előfordul.”⁴⁶

Raksányi meghatározását a hadtudományról eredetinek kell tekintenünk a clausewitzi tanítás érezhető hatása ellenére is. A hadtudományról vallott nézetének önállóságát erősíti a segédtudományok és a harc kimenetelét befolyásoló tényezők jelentőségének a felismerése.

„A földszínnel csak kettőt lehet tenni a háborúban — írja —, azt, miként van, haszonra fordítani, vagy pedig rajta némi változásokat végbe vinni. Ez okból az e felőli tudományok is kétfelé oszlanak: az ismeretiségiekre (Terrainlehre, Geographie) és azokra, mellyek építeni tanítanak (Fortification, Pionnier—Pontonierdienst, Batteriebau, Sapeur-, Mineurkunst).”

A haditechnikáról találóan jegyzi meg, hogy „A most használatban lévő anyagi erő, a tűzpor és lövegek készítése, vagy az azokkal, kivált a nehéz lövegekkel élés is, mélyebb mathematicai és természettani jártasságot kíván.”⁴⁷

Raksányi a hadtudománynak azokat a területeit is részletesen megvizsgálja, melyek szorosan kapcsolódnak a hadsereg tevékenységéhez, a „cselekvő erő”-höz, az emberekhez. A hadtudomány különböző ágainak létjogosultságát és szükségességét a következőkkel indokolja: „Mi-

45 Jomini elődeinél mélyebb meghatározását adja a hadtudománynak, de azt a hadművészettel azonosította és a két szót egyenértékű fogalomként használta; a hadművészetet hat ágra osztotta fel: a háború politikájára, a hadászatra, az ütközetek és a harcok felsőbb harcászatra, logisztikára, a műszaki művészetre és az elemi harcászatra. Clausewitz „A háború elmélete”-ben azt a következtetést vonja le, hogy a hadügynek nem lehet pozitív tudománya, a katonai elméletnek csak a kérdések vizsgálatára kell szorítkoznia, de nem válhat tanná. Az a véleménye, hogy „a hadművészet elnevezés helyénvalóbb, mint a hadtudomány”, mert a művészetben az alkotás és a teremtés az uralkodó, a tudományban viszont a kutatás és ismeret. A hadügyben nem a tudomány, hanem a művészet az uralkodó; a hadművészet Clausewitz szerint, hadászatból és harcászatból áll.

46 Századunk, 1844. október 26.. 86. szám 685. o.

47 Uo. 686. o.

dön nagy embermennyiség azon czélból áll egy tömegbe, hogy hasonló tömeget lefegyverezzen, semmivé tegyen, következőre van okvetlen szüksége:

1. Mindenek felett áll a vezér, kinek értelme és akaratja alá magát az egész aláveti... Tudományok, mellyek e vezér cselekvésmódjának tanácsot adnak, a strategia és tactica, amaz a küzdhely meghatározására, ez pedig magára a küzdésre tanítván őt. Strategia tehát és tactica a tulajdonképi hadi tudományok, magokban a munkálkodási tant foglalók, nagy és kis téren, az ellenséggel érintkezvén...

2. Mivel pedig a vezér átlátása az igazgatás roppant mezején nem elegendő, különös segédekre, szállásmesterekre (Quartiermeister) van szüksége, kik a had hollétét, a megyéket, szállásokat, táborokat, tanyákat részletességgel kijelölik, s a cselekedendőket közelebről elrendelik. Ezen igen fontos személyeké kiváltképen a legelül említett színismeret, hadi geogprahit, s a tábornoktan (Generalstabswissenschaft).

3. A sereg ápolásától, fizetésétől és ruházatjától függ többnyire annak erkölcsi ereje és haszonvehetősége. A seregkormányzás ezen adminisztratív s képzettnél nehezebb része is különös, nem viaskodó hatóságokra bízatik, mellyek cselekvésmódjokat különös, vagy kötetekre felrúgó szabályaikból merítik. (Kriegscommissariat, Verpflegs, Oeconomiewesen.)

4. Hogy végre az egész emberösszeg magától fel ne bomoljon, egyes részei erkölcsi összekapcsolására, törvényre van szükség és fenytékre, melly az egyesnek korlátlan munkálkodásrai hajlandóságát megzabolázza, a kitéréseket, elmulasztásokat megbüntesse, a hadseregnek politicai összekötését az ország többi polgáraival fentartsa, szóval mindent, mi társasági viszonynak nevezhető s a fővezér hatalma alá esik, elhatározzon. Sinórmértékül a hadi törvények szolgálnak."

Raksányi a hadtudomány fenti ágainak felsorolása és jellemzése után rámutat arra, hogy a hadtörténetírás is a hadtudomány egyik ága és „legfőbb forrása... a hadias tudásnak szinte második fele.”⁴⁸

V. Az intézetről

Raksányi nemcsak meghatározza a hadtudomány fogalmát, ágait, szerepét és jelentőségét, hanem vizsgálat tárgyává teszi ezek magyarországi helyzetét: „Szinte beleszédül fejem — írta —, ha a hadtudomány mezejének átnyargalása után a mi ebbeli állapotunkra tekintek. Nálunk a legkiválóbb hadi tárgyak még névről is csak igen ritkán ismervék, s a legegyszerűbb dolgokról, az ágyúkról és röpentyűkről (Raketen), a legvisszásabb fogalmak czikáznak az országon szerte szét. Ez

annál csodálatosabb, mivelhogy népünkben még nincs egészen gyökerestül kiirtva azon bajvívási szellem, melly hajdan olly szépen gyümölcsezött.”

Szomorú képet fest a hadtudomány 1840 elejei helyzetéről és a helytelen hadtudományi fogalmak elterjedéséről Magyarországon. Felismerte, hogy ez az aggasztó jelenség mindenképpen az önálló hadsereg hiányának köszönhető.

Raksányi bírálja azt a nézetet, amely lebecsüli a hadtudományt, és jelentőségét méltatva ezeket írta: „De annál sajnálatosabb azon tünet, hogy mi nálunk is... a hadfiak és hadi tudományok becsült megcsökkenteni iparkodnak... Nekünk korunkhoz kell magunkat alkalmaznunk... *A hadtudománynak tehát elegendő pozitív, a korra nem tekintő értéke is van.*” (Kiemelés tőlem — Á. T.)

Raksányi úgy véli, hogy a hadtudománynak fontos szerepe van az emberi ismeretek rendszerében, és ezért „a legszorosabb philosophnak sem válnék talán szégyenére, azt, bármi egyéb emberi ismeretkint ajánlani.”

Cikkének befejező részében több figyelemre méltó gondolatot vet fel a magyar hadtudomány elmaradottságának okairól és a legsürgősebb tennivalókról. Szerinte a hadtudomány fejletlensége mindenekelőtt abból fakad, hogy nem folyik magyar tisztképzés. A tisztiiskolák a hadtudományi ismeretek átadásának legfőbb eszközei, de „Honunkban annak terjesztésére egyetlen egy intézet, a Ludovicaeum létezik, s az is már olly sok évek óta még alig bölcsőjében.”

Kifejti, hogy a hadtudomány művelésében nagy szerepe lenne a Magyar Tudományos Akadémiának. El is hangzik a hadtudomány fejlesztésével és kutatásával kapcsolatban „az akadémia részéről is néha egy pár biztató szó”, de ennél több nemigen.

Ennek az az oka, hogy az akadémián belül a hadtudomány nem képez egy külön osztályt, „holott fontossága, becse és kiterjedése még egy illy académiát érdemelne”.

Nem tartja elegendőnek a hadtudományi kutatómunkával foglalkozó akadémiai tagok számát, és megállapítja: „Az egynéhány akadémiai tag roppant vállalat kivitelére, sőt még tökéletes műszótár szerzésére is, alig lehet elegendő.” Ennél a megállapításnál utal arra, hogy az 1834-ben kiadott Matematikai műszótár katonai szakkifejezései közül nem egynek németről magyarra fordítása nem sikerült.

Raksányi szerint egy tökéletes hadi műszótár elkészítésére minden arra alkalmas szakembert be kell vonni, és a katonai nyelvújító tevékenységre „az egész hadseregben több erre alkalmas... férfiú” található, s a hadtudománnyal és a magyar katonai nyelvvel foglalkozók munkájának összefogására az Akadémia hivatott.

Raksányi Imre cikkét a magyar reformtörekvések körébe tartozó és a magyar hadügyet előre mozdító fontos tanulsággal fejezi be; „...*elég legyen itt azt óhajtanom, vajha a hadi könyvek bár mi módon gyors és olcsó magyar kijövetele nemzetemben a hadi ismereteket is minél előbb annyira otthonosítaná, minő otthonosak benne a hadi erények magjai.*”⁴⁹ (Kiemelés tőlem — Á. T.)

Raksányi Imre tanulmánya — annak ellenére, hogy bőven merített Clausewitz művéből, sőt írásának bizonyos részei komplikációként hatnak — kitűnik friss hangvételével, az adatok és kérdések újszerű csoportosításával, a háború, a hadsereg és a hadtudomány összefüggéseinek feltárásával.

Emellett elemzése a korabeli magyar hadtudomány helyzetéről, problémáiról és feladatairól eredeti és előremutató. Külön figyelmet érdemel az a felelősségérzet, amellyel a magyar katonai nyelvújítást szorgalmazza.⁵⁰

Értekezésében számos helyes magyar szó, vagy szóalkotási törekvés található, mint például hadtudomány, háború, hadi hatalom, hadakozó fél, hadi eszközök, hadviselés, hadakozó erő, haditér, hadi erény, hadi esemény, hadi lánghész, hadi szellem, hadi munkálkodás, hadvezér, hadi elmeél, hadi történetírás, katona, katonai tudat, katonai felvétel, katonai tehetség, fegyver, löveg, parancsnok, főparancsnok, tábornagy, legöldöklőbb tüzelés stb.; de előfordulnak ma már teljesen elavult szóalkotások is (például a menőr, a járőr helyett).

Értekezésének utolsó mondatában pedig, felismerve a hadtudományi irodalom szerepét és jelentőségét a reformokért folyó harcban, síkra száll a magyar katonai könyvkiadás megteremtéséért és fejlesztéséért.

Első cikkének mondanivalóját, de elsősorban a zárómondataiban kifejtett gondolatát folytatja a „Tudománytár” 1841-es számaiban három részben megjelent „*Hadi literatura*” című terjedelmes összeállításában.⁵¹ Raksányi a „*Militair Conversations-Lexicon* után”, abból merítve ismeretei javarészét, összeállította a korabeli hadtudományi irodalom bibliográfiáját.

Ez az értekezés ugyan névtelenül jelent meg, de stílusa és szóhasználat, mondanivalója és szerkezete Raksányi első cikkével azonos jegyeket, ismérveket tartalmaz, így szerzősége erősen valószínű, amire egy későbbi írásában maga is utal.⁵²

Raksányi „*Hadi literatura*” című összeállítása jelentős vállalkozás volt, mert áttekintést adott a hadtudományi irodalom egészéről.

49 Uo. 687—688. o.

50 Raksányi Imre 1840-től folytatott katonai nyelvújító tevékenységét az eddigi feldolgozások nem tárták fel. Megállapításunkat bizonyítja *Terestyéni Ferenc: Az állami élet nyelve. III. A katonai nyelv fejlődése. Nyelvünk a reformkorban.* (Szerkesztette Pais Dezső), Budapest, Akadémiai Kiadó 1955. 129—164. o.

51 Lásd *Tudománytár*, 1841. 10. köt. 28—45., 103—118., 157—162. o.

52 Lásd. 1848. március 25-i röpiratát: *Honvédelmi Szövétnek*. Kiadja több katona közreműködésével *Raksányi Imre*, volt cs. kir. bombavető. Pozsony, 1848. 18. o.

Elmefuttatás a hadi erőről

1842-ben jelent meg Raksányi Imre hadtudományi nézeteinek fejlődésében fontos állomást jelentő értekezése, az „*Elmefuttatás a hadi erőről*”.⁵³ Írása a polgári forradalmak nemzetőrséggel kapcsolatos tanulságait figyelembe véve határozott politikai megfontolásból készült és azt az utat kereste, amelyen haladva a függőség körülményei között meg lehetne teremteni az önálló nemzeti hadsereg és a magyar katonai erő kifejlődésének feltételeit.

Fejtegetésében azt tűzte ki célul, hogy elméletileg tisztázza, mit kell érteni a „hadi erő”-n, az „ország hadi hatalmán”, vagyis az állam katonai erején. Az állam katonai ereje, a „hadi erő”, az állam más államok elleni hadviselési képességének az a foka, amelyet az adott gazdasági és politikai rendszerben a társadalom anyagi és szellemi erőinek maximális megfeszítésével elérni képes.

Nézete szerint a társadalmi fejlődés és a hadi erő fejlődése is több síkon folyik, az erkölcsi, a testi és az értelmi szférák összefüggnek egymással, és valamennyiüket az értelmi fejlődés határozza meg.

A Századunk 1842. februári két számában megjelent munka megírására a közvetlen ösztönzést egy jelentős hír megjelenése adta neki.

„Ezen értekezésre azon hír nyújtott alkalmat — írta —, hogy Győr megyében legújabbán a nemzeti őrsereg felállítása indítványoztatott, s az indítvány taglalása jövő közgyűlésre halasztatott; a dolog érdekében fekszik tehát, hogy a nyilvánosságon még ezen gyűlés előtt megjelenjen.”⁵⁴

Az értekezés kezdő soraiban a természeti erők szimbolikus felhasználásával érzékelteti: „Lassú, de magasztos mozgalomban halad nemzeti kifejlődésünk óriásfolyama . . .”⁵⁵

A „nemzeti szellem”, a magyar függetlenségi és reformtörekvések jelzése mellett Raksányi részletesen kifejti, milyen tudati indítékok vezették a hadi erő elmélyült és sokoldalú elemzésére. A hadi erő vizsgálatát az emberi tevékenység testi, erkölcsi és értelmi erejének felvázolásával kezdi, s leszögezi, hogy az emberi cselekvés, amely testi, erkölcsi és értelmi erő, mozgatórugóit az eszmei, értelmi hajtóerőkben látja.⁵⁶ Ezt a nézetét kiterjeszti a társadalomra is, de kifejti, hogy nemcsak a természetben, hanem a társadalomban is küzdelem folyik; „az egész mindenség ezer meg ezer actiója és reactiója örök harcban van egymással. Az ember ebben kivételt nem tehet, nincs, ki valamivel ne tusakodnék.”⁵⁷

53 Lásd. Századunk, 1842, február 21., 15. szám. 117—120. o. és február 21., 16. szám 127—132. o.

54 Századunk, 1842. február 21., 15. szám 117. o.

55 Uo.

56 Uo. 117—118. o.

57 Uo. 119. o.

Erdemes idéznünk a gazdasági-technikai potenciál Raksányi által megfogalmazott definícióját: „Országnak anyagi vagyis testi ereje véleményem szerint:

- 1) Egészséges, dologra termett nép, a testi jólét középfokán . . . ,
- 2) Erős és sok munkatevő állat, szép marha, gyors és tartós lovak.
- 3) Folyóvizek, mert ezek is dolgoznak, kivált ha már szabályozvák és hajózhatók, nagyerejű gépeket hajtanak, roppant terhet szállítanak.
- 4) Alkalom, a szél erejét is szolgálatba fogni, azaz tengerpart.
- 5) Erőművek, mellyekhez különös természeterek vétetnek, p. o. gőz, lőpor, s. a. t.
- 6) Olly tárgyak, mellyek a rontó erők megzabolázására szolgálnak, u. m. áradás elleni gátak, menykőhárítók, várak, erős bérces határok s. a. t.
- 7) Olly tárgyak, mellyek magoktól még ugyan erőt ki nem fejtenek, de a legtöbb fentebbi erők forrásai, lakhelyei, u. m. termékeny föld, erdők, ásványok, kivált pénz s. a. t.”⁵⁸

Az erkölcsi tényező Raksányi meghatározása szerint a következő: „Itt is leghatalmasb azon indítóok, hogy a hon maga szereti magát, vagyis az egész mindattól, ki szeretni tud, azaz minden embertől, szerettetik. Az ország erkölcsi erejének egész lényét tehát a „honszeretet” szóba lehet foglalni. Ez azon arany edény, mellyben a legfelségesb erények foglalvák, mellyből, mint megszorított gőz, csodálatosan működik a nemzeti ipar, de mind azon bomba is, mellyben az ellenségre nézve olly szörnyű erő rejtőzik.”⁵⁹ Álláspontja szerint az erkölcsi erő állapotától nagyban függ az ország ereje, azt növeli vagy csökkenti.

Nagy jelentőséget tulajdonít az értelmi erő szerepének a hadi erő kialakításában. Meghatározása szerint, az értelmi erő fontossága a következőkben foglalható össze: „Az országos értelmi súly, azaz, nagyszámú valóban tudós polgár megléte, különösen azáltal, hogy az országlást és törvényezést a lehetőségig a mindenkiben érzett vagy legalább sejdített igazság elveivel összekapcsolja, mindenkiben jobban felébreszti a kormány, törvényhatóságok és egyéb közintézetek iránti jóváhagyást, szül buzgalmat és honszeretetet.”⁶⁰

Kimutatja azt is, hogy a különböző tényezők között szoros kapcsolat van és az egyik hat a másikra. „Testi, erkölcsi, értelmi erő a honi összes erő factorai, úgyhogy csak egyikének megnagyobbodásával is már az egész productum nagyobbodik.”⁶¹

Raksányi ezeket a tényezőket abból a célból mutatta be, hogy az olvasó jobban megértse az adott ország hadi erejével kapcsolatos nézetét. A hadi erő Raksányi által definiált fogalma az ország katonai ere-

58 Uo. 119—120. o.

59 Uo. 127. o.

60 Uo. 128. o.

61 Uo.

jére utal. Szerinte „az országos erő általános fogalmából a hadi erő különös fogalmába” a következő erőösszetevők szivárognak át.

Az anyagi, azaz „testi erőkből”:

„1) A lakosság azon része, melly a hadi foglalatosságra alkalmas, t. i. az erős és egészséges férfiak, ha szükség kívánja, mindegyik.

2) Az országban levő lovak, ha kell mind.

3) Gépek, u. m. fegyverek és ágyúk, lőszerekkel, társzekerek, hajók.

4) A háború helyévé vált tartomány földszíne, utai, folyói, hegyei, várai, takarmánya, termékei.

5) Főképen pénz.

Az erkölcsi erőkből: honszeretetet páncéljával körüldeztet bátorság és állandóság. Elég.

Az értelmiekből: a hadi tudományok. Annak tudása, hol és hogy kell a gépeket, fegyvereket, lőszereket előállítani, készíteni; hogy a föld területét a teendőik könnyebb tervezésére rajzba felvenni, hogy építeni vagy összerontani rajta erősítvényeket; minő rendet vezetni a számtalan emésztő ember és állat élelmezésében és ruházásában... Annak tudása, minő törvényeket kell felállítani és szigorúan kezelni... , hogy fentartani a nagy tömeg harczzomját... Annak tudása, minő alakot kelljen a tömérdek eleven gépnek adni, hogy az élén álló akaratja szerint halasztás nélkül mozoghasson, hogy a gép súrlódása minimum legyen, s akármikor lehessen az erők maximumát kifejteni; mint kelljen használni az időt és tért... ; szóval, mind a felett rendelkezni, mit tegyen ember, mit ló, mit gép ereje, csata előtt, közben és utána.”⁶²

Raksányi vizsgálat alá vette a hadi erővel kapcsolatos korabeli nézeteket, és ezekre válaszolva azt követelte, hogy arról vitatkozzanak, „mikép kelljen a nemzet egész életerejét... a honvédelemre elkészíteni, minő módosítást, irányt adni neki, hogy midőn az egésznek függetlensége, boldogsága forog veszedelemben, az egész erő is működjék annak elhárítására”.⁶³

Értékelése szerint „katonai értelmi súlyunk = 0”-val, és ezen kellene változtatni, mert a korabeli viszonyok között ez jelentené az első lépést az önálló hadügy megteremtése felé. Ez a koncepciója lényegében a liberális nemesség elképzeléseit foglalta magában.

A hadi erővel kapcsolatos elmefuttatásának zárómondataiban is ezeket fejtette ki, amikor megállapította: „A testi erő és bátorság, mint a hadi erő két alsó alkotó része, kisebb nagyobb mértékben minden polgárunkban lakik; nem emberhez, polgárhoz illő e tehát, hogy a felső, az értelmi részből is legyen benne annyi, mennyi beléje fér? Miből egyenesen az következik, hogy a hadtudományt népszerűleg kell előbb

62 Uo. 129—130. o.

63 Uo. 132. o.

terjeszteniünk. Honvédelmi systemát felállítani, s a felett okoskodni, álló vagy nemzeti őrsereg alkotása alkalmasabb e nemzetünkre — mert egyikre ez; másokra amaz szabható jobb sikerrel... Majd, ha nemzet általános értelmébe a hadi értelem is befészkel — mi jó intézkedésünk mellett valóban igen rövid idő alatt történhet — a nemzet maga fog nyilatkozni, minő systema kell neki. E tárgyban a kormány vagy a képviselők épen ezért, hogy, ha már tenni kell, a lehető legjobbat tegyék, a nemzet nyilatkozandott általános akarata nélkül, vagy épen ellen, bizonyára soha tenni nem fognak.

Igénytelen véleményem tehát oda járul: jobb volna előbb a dolog velejére gondunkat fordítanunk, mint formájára; a külföldi érthetlen, drága, ritka hadi könyveket, hol úgyszólván már minden ki van mérítve, honosítás által értelmesekké, olcsókká s szinte minden kézen foroghatókká tennünk előbb, mielőtt honvédelmi rendszert hoznánk létre. Nincs még nyakunkon az ellenség, s olly hamar nem is lesz; egy pár évvel lassabb haladás e tekintetben inkább használ mint árt.”⁶⁴

Raksányi Imre „*Elmefuttatás a hadi erőről*” című értekezése abból a szempontból nagy jelentőségű, hogy a magyar hadtudományi irodalomban sajátos megközelítésben tárgyalja a hadi erő leglényegesebb elemeit.

Az értekezés ezenkívül képet ad a szerző ideológiai és politikai gondolkodásának igen fontos elemeiről és arról a következetes törekvéséről, hogy a magyar nyelvű hadtudományi irodalom jelentőségének megfelelő helyet kapjon a reformkori Magyarország politikai, tudományos és nyelvújító mozgalmaiban.

Raksányi értekezésének zárógondolata annak felismerése, hogy nyelvünk betöltheti a polgári fejlődésben reá váró szerepet, mert a fejlődésbe merült szókincs és kifejezés-készlet felújításával, új szavak alkotásával alkalmassá vált polgári gondolatok, eszmék, érzelmek és műveltség hordozására. A megújhódott magyar nyelv mind szélesebb tömegek kincsévé vált a kor íróinak tolla nyomán. De Raksányi rámutatott arra a sajnálatos tényre is, hogy a katonai műszavak magyarosítása, felújítása és új szavak alkotása terén nagy az elmaradás.

Hadi műszótárról

Raksányi előtt nem volt titok, hogy a Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai a magyar katonai nyelv felújításán fáradoznak.⁶⁵

Az első céltudatos kísérlet a magyar katonai nyelv új szavakkal való bővítésére a Magyar Tudós Társaság által 1834-ben kiadott Mathema-

⁶⁴ Uo. 132. o.

⁶⁵ Lásd részletesen *Terestyéni Ferenc: A katonai nyelv fejlődése. Nyelvünk a reformkorban.* (Szerk. Pais Dezső) Budapest, 1955. 129–164. o.

tikai műszótárban és az ahhoz csatolt Hadi műszavak című toldalékban történik meg. A műszavak alkotói Kiss Károly, Szontágh Gusztáv és Baricza György voltak. Az Akadémia katona tagjai továbbra is folytatták a katonai műszavak alkotására irányuló tevékenységüket, különösen 1839-től, amikor felmerült egy hadi műszótár kiadásának terve.

Ennek a törekvésnek volt az eredménye, hogy 1843-ban megjelent a magyar katonai nyelv fejlődése szempontjából az előbbinél jóval jelentékenyebb Hadi műszótár, melyet „Kiss Károly kapitány, magyar akadémiai rendes tag” bocsátott közre.⁶⁶

Kiss Károly összegyűjtötte a jórészt nyelvújítási szavakat és kifejezéseket, de nagy számban alkotott maga is, főképp német mintára, jól vagy kevésbé jól sikerült magyar hadi műszavakat. A szótár úttörő jellege és pozitívumai ellenére sok magyartalan kifejezést és erőltetett szóalkotási kísérletet tartalmaz.

Raksányi Imre ebben az időben munkássága révén már kapcsolatban állt a Magyar Tudós Társaság katona tagjaival, s személy szerint a Hadi Műszótárt megjelentető Kiss Károly századossal is. A Hadi Műszótár áttanulmányozása után Raksányi nyílt levélben fejti ki véleményét a szótárról.

A helyes magyar katonai kifejezések problémája napjainkban élénk vita tárgyát képezi. A XIX. század negyvenes éveinek elején a magyar katonai nyelv hasonló, sőt bizonyos vonatkozásban még nagyobb méretű megújítása folyt. Ezért tanulságos számunkra Raksányi Imre „Hadi műszótárról. (Kiss Károly m. t. társasági r. taghoz.)” c. — a Századunk, 1843. február 27-i számát szinte teljesen kitöltő — s a magyar katonai nyelv fejlődéstörténete szempontjából is jelentős levelének elemzése, ismertetése.⁶⁷

Raksányi levelének kezdő soraiból kitűnik az aggodás a magyar katonai nyelv elmaradottságáért, és tenniakarás a hadtudomány magyar nyelven való művelése előtt álló akadályok elhárítása érdekében.

A Kiss Károlyhoz intézett levél sajtóban való megjelentetését az alábbiakkal indokolja: „Tisztelt kapitány úr! Nagy örömmel hallám, hogy Kegyed legújabban kis németmagyar és magyarnémet hadi műszótárt bocsátott közre, és sietek azt azonnal kezemhez keríteni. Jól ismeri Kegyed illy mű utáni forró sóvárgásaimat s vágyaimat hadirodalmi munkálodhatás után; képzelheti tehát azon lelkesedést, mellyel könyvéhez nyúltam, gondolván, hogy amaz óriási akadályok, mellyek a hadtudományokkal magyar nyelven foglalkozónak elébe gördülni szoktak, legnagyobbrészt elhárítva leendnek általa.

Milly módosítást szenvedett később a könyv figyelmes forgatása után e lelkesedés, s általában, milly gondolatok ötlöttek fel az egész ügy

⁶⁶ Lásd Hadi Műszótár magyar—németül és német—magyarul. Ungarisch—deutsches und deutsch—ungarisches Militär Kunstwörterbuch. Pest, 1843, VIII., 131. o.

⁶⁷ Századunk, 1843. február 27., 17. szám 129—136. o.

iránt lelkem előtt, azt Kdnek tudtára adni óhajtam; s minthogy a nyilvánosságból illy tárgyakra csak haszon áradhat, s különben is mivel a Világ ez évi 11. számában, egy valaki a Ludovicaeum kertjéből hadi állapotunk hírlapok útjáni feszegetésére szólamlík fel, levelem a szerkesztő úr szíves engedelmeiből e lapok hasábjain foglalt helyet.”⁶⁸

Levél formájában megírt tanulmányában a továbbiakban Kiss Károly előszavának azt a részét idézi, amely magyarázza azokat az okokat, amelyek miatt a hadi nyelvben hiányoznak a megfelelő műszavak. Raksányi csalódásának is hangot ad, amikor megállapítja: „Meg kell vallanom, azon édes csalódásban éltem eddig, hogy az akadémia régi könyveiben és irataiban bizonyosan feltalálhatók a magyarnak ős hadi kifejezései, s hogy azoknak felélesztését s összeállítását nemsokára bevégezni a hadtudományi szakosztály szorgalmas keze; és többed magammal várva vártuk az összeállítás és felélesztés eredményének megjelenését. Most azonban halljuk, hogy »a magyar hadi nyelv jobbadán elveszett«, s a magyar akadémia hadtudományi műszótárának kijövelele úgyszólván boldogabb időkre halasztatik. A hadtudományi rendes tagnak e nyilatkozata valóban hasznos, sőt szükséges is volt, nehogy azok, kik a magyar hadi nyelv újonteremtésére hivatást éreznek, pusztá várakozással vagy jámbor reménnyel töltsék a drága időt.

Avagy feltehető-e, hogy az egész hadseregben, és kivüle, ne talál-tassanak tehetséggel felruházott és buzgó férfiak, kik e nagy feladat oldására vállalkat összevessék? Ne serkentsen-e fel senkit azon magasztos gondolat: nyelvet alkotni, a vitéz ajkakra illőt, s melly élni fog míg a nemzet él; tudományt honosítani, melly a nemzet életerejét és önbizalmát öregbítse, hogy szembeszállhasson a borult jövődő vi-haraival; és az elsatnyult nemzetet szép történetére méltóvá, szebb jövődőre pedig képessé változtatni át?”⁶⁹

E gondolatok a független hadügy és a magyar katonai nyelv meg-teremtése érdekében hangzottak el, Raksányi a továbbiakban értékeli a reformmozgalom eddig elért eredményeit, és leszögezi: „És sok szép történt már nemzetülésünk, átalakulásunk ügyében, több még történő-ben van... *egyedül a hadi dolgok azok, mellyekről nemzeti és nemze-tiségi szempontból még csak eszmélni sem akarunk.*”⁷⁰ (Kiemelés tő-lem — Á. T.)

Raksányi szenvedélyes hangon bírálta a hadtudomány elmaradását, és felsorolta azokat a körülményeket, amelyek miatt ez a helyzet be-következett. Úgy értékeli, hogy a magyar politikai és tudományos kö-rök nem foglalkoztak súlyának megfelelően a honvédelem és a hadtu-domány fejlesztésének igen fontos kérdéseivel. Az a véleménye, hogy a reformokért folyó harcot ki kell terjeszteni a hadügy területére is.

68 Uo. 129. o.

69 Uo.

70 Uo. 130. o.

Úgy értékeli, hogy Kiss Károly Hadi műszótára előrehaladást jelent e célok elérésében. A szótár szerepét is kijelöli a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetében, amikor megállapítja: „Kegyed szótárkája e ropant szükségünk elhárításának kezdete; és mivel kezdet, nem lehet tőle tökélyt kívánni. Én, részemről, nem mint könyvről akartam róla szólani, mert akkor recensenssé váltam volna, mitől az egek őrizzenek, hanem csak olly eszköznek tekintem ezt, melly által Kd a hadi tárgyak és ügyek magyar elnevezése iránti vélekedését terjeszté az olvasó közönség elé. E szempontból kiindulva nem lehetett azt megállapodott szótárnak tekintenem, s szabadságot véve magamnak csupán a benne foglalt legcsábítóbb, azaz legjobbaknak látszó szókhöz eszmesúrlódás végett megtenni eltérő, de ismét csak pusztán egyéni jegyzéseimet. Vegye azokat Kd ugyanazon tiszta indulattal, miként én minden gáncsolódási viszketetől menten adom.”⁷¹

Raksányi először „a hadi testületek különféle részeinek elnevezése”-ire tesz javaslatokat, helyesel vagy vitázik Kiss Károllyal szavakon és kifejezéseken.

Egyetért a szakasz, a század, a zászlóalj, az ezred és a dandár kifejezéssel, de számos szó módosítását vagy újjal való felcserélést javasolja.

Pl. „Az *Armee-corps*-nak a csapat talán megfelelőbb a hadkarnál, mert a kar csak kisebb testületet jellemez, p. o. *Offizierscorps*, *Bombardiercorps*, *Mineur-*, *Sapeur-*, *Pionniercorps*: tisztikar, bombászkar, aknász-, gátnász-, utászkar. — *Armee* hadsereg, röviden *had*.

A sereg különféle foglalkozása körül: ... *Bivouák* nem fektanya, hanem csak *tanya*. *Marsch* mars... *Deployiren* kibonyolódni, *kifejlődni*; *aufmarschiren* felfejlődni, p. o. *aus der Massa (sic!) in die Front aufmarschiren*, tömegeből arcvonalba fejlődni, mert a felmarsolni — *hinaufmarschiren*. — *Manoeveriren* hadonázni; *operiren* hadazni a műszótárban hibáznak.”⁷²

Fenti javaslatok közül a legtöbb szó a maga korában a legkifejezőbb volt, és számos közülük ma is él. De a helyes javaslatok mellett néhány fogalom meghatározására ma már nevetségesnek tűnő szavakat, kifejezéseket ajánl. Pl. „Plänkeln csatározni, tán helyesebben *hajhászni*, a vadászati hajhászathoz hasonlítván.” Figyelemre méltó javaslatot tesz a csata és az ütközet megkülönböztetésére. „*Gefecht* nem csata, hanem harc; *Treffen* nem harc, hanem ütközet, mert *zusammentreffen* összeütközni; *Schlacht* nem ütközet sem(?) tűz, hanem csata. Ez utóbbi soknak vissza fog te[t]szeni, mert, az ütközet szebb szó lévén a csatánál, többnyire a legnagyobbyszerű viadal

⁷¹ Uo. 131. o.
⁷² Uo.

(Kampf) kifejezésre használtatik; de következetlenül, mert a *csatarend*, *csatatér*, *csapatpiacz*, *csatamező*, *csatázni* mutatják, hogy a rendes, hosszas és terjedelmes viaskodás eszméje mindig a „csata” fogalmához köttetik. Az ütközet csak rövidebb ideig tartó összeütközés értelmével bír... magában is az ütésből eredvén...⁷³

A továbbiakban is igen ésszerű kifejezéseket ajánl a háború, a hadviselés, a katonai beosztások magyaros jelölésére, és figyelmet érdemelnek a hadtudományi, hadművészeti kifejezésekre tett javaslatai is.

Raksányi észrevételei és kifogásai Kiss műszótáráról, ha nem is minden vonatkozásban elfogadhatók, alapjában véve jogosak voltak. Különösen azok a megállapításai figyelemre méltók, amelyek a jelentkező társadalmi szükségleteket és a katonai igényeket kielégítő hadi műszótár összeállításának módszerére és szerzői gárdájára vonatkoznak. Fellelősségérzettől áthatva indokolja, hogy a hadtudomány művelése és terjesztése magyar nyelven olyan hadi műszótárt követel, mely megfelel a nemzeti törekvéseknek. Egy ilyen szótár elkészítése viszont számos körülmény figyelembevételét követeli meg.

Raksányi Imre nyílt levele befejező részének igen értékes gondolatai tovább gazdagítják a teoretikusi tevékenységéről kialakított képet és megmutatják, hogy nemcsak felismerni képes, hanem meg is tudja határozni a megoldás útját. Ennek bizonyítására idézzük levelének befejező sorait:

„Mert a hadi tudományok nem olly tudományok, mellyek, mint az orvosi-, vegytani-, fűvészetiek s más hasonlók, csak kisebb számú tudósok szükségéi. A honvédelem mindenkinek, nagyobb kisebb mértékben, köteletségben járó mestersége; tehát a hadi tudományok is köz-kiterjedésűek legyenek. Azért a magyar hadi műnyelvnek nem szabad rögtönzött, éretlen, idegen sámrá vert szüleménynek lennie... A magyar hadi műnyelvnek és tudománynak gyökeresen nemzetinek, szépek, és vonzónak kell lennie, mellynek a nemzet megörüljön, azt szívesen magáénak fogadja s híven ápolja kebelében. — De ki fog nekünk illy hadi műnyelvet, illy hadi tudományt készíteni?...

Ha pénzes ember volnék, minden tárgyat érthetőleg és kimerítve írnék körül; e magyarázataimat kinyomatva hírlapjaink mintegy 10 000 olvasói közt szórnam el, a hírlapokhozi szokásos melléklés által; mert hogy olly kis fontosságú iromány lapjaink polémiái mellett a hasábokon helyt nyerhessen, azt józan ésszel remélni sem lehet! És minden magyarázatomhoz odaírnám: »a legjobb szó feltalálója kap ennyi meg ennyi aranyat!« Fogadok, e csekélység számos nyelvtudós-nak közremunkáló hazafiságát fölélesztené.⁷⁴

Ügy gondoljuk, az idézet csak erősíti azt a tényt, hogy a 25 éves

⁷³ Raksányihoz hasonlóan indokolja az értelmező szótár ma is a csata és az ütközet fogalmát.

⁷⁴ Századunk, 1843. február 27., 17. szám. 135–136. o.

Raksányi Imre a XIX. század első felének kevés számú magyar katonai szakírói közül is kiemelkedik. A „*Hadi műszótárról. (Kiss Károly m. t. társasági r. taghoz.*” című tanulmányában kifejtett, eddig az utókor által kevésbé ismert gondolatai és javaslatai helyt kell, hogy kapjanak a magyar hadtudomány és katonai nyelv fejlődéstörténetében.

Észrevételei és az a vita, melyet nyílt levele kiváltott, hasznos hozzájárulás volt a hadi műszavak magyarosításának művéhez.⁷⁵ Az általa vizsgált hadtudományi problémák a politikai harc elvi megalapozásához is szolgáltattak érveket.

Raksányi Imre 1844—1848 közötti katonai szakírói tevékenysége és terve egy magyar hadtudományi folyóirat kiadására

A reformkorban oly fontos állomást jelentő 1843—44. évi országgyűlésen az ellenzéknek sikerült kiharcolnia, hogy a magyar nyelvet a hadsereg kivételével a közéletben és az oktatásban egyedüli hivatalos nyelvnek elfogadják. A harc azonban 1844 és 1848 között tovább folyt és kiéleződött a haladás és a reakció erői között. A Habsburg-uralom és támogatói különösen a független magyar hadügy alapjainak megteremtését célzó reformtörekvések elé gördítettek nagy akadályokat. Raksányi 1844 elején megjelent — „*Tanulság 1843-ból*” című — cikkében arra hívta fel a figyelmet, hogy lehetőség nyílt az önálló fegyveres erő kereteinek megteremtésére.⁷⁶

E fontos politikai célt szolgáló értekezést „a censor úr személyes barátságának daczára” meglehetősen „tekervényességekbe” burkolva adja elő, de a szövegből így is kivehető a mondanivaló lényege — ki kell harcolni az önálló hadügyet.

Előre megjósolja, hogy az ország a függetlenségért folyó küzdelemben csatatérre fog változni. „Ég ne adja — írja —, de vérző hadak pályatére e hon ismét lehet. Virrasztani kell!”⁷⁷ Követeli és sürgeti a Habsburg elnyomás körülményei között meglevő lehetőségek kihasználását az önálló magyar hadügy valamilyen formában való megteremtésére.

Raksányit nagyon leverte, midőn azt kellett tapasztalnia, hogy javaslatai az 1843—44-es országgyűlésen nem aratnak sikert. Ezt írja keserűen: „főnebbi javaslatomat a ki olvasta is, gúnymosolylyal fogadta”.⁷⁸

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a korábbi haladó nézeteihez

⁷⁵ Lásd P. R. S.: „Észrevételek némely magyarosított hadi műszóra” című hozzászólás, amely Raksányi nyílt levelének néhány hadművészeti elnevezésével vitatkozik, de „a többiben megegyezek”. Századunk, 1843. március 27., 25. szám 200. o.

⁷⁶ Lásd Századunk, 1844. január 4., 1. szám. 5—8., és január 7., 2. szám 9—15. o.

⁷⁷ Századunk, 1844. január 7., 2. szám 12. o.

⁷⁸ Raksányi idézett röpirata 11. o.

képest ez a cikk némi visszalépést jelent, mert a liberális reformnemségtől konzervatívabb irányzat igényeinek adott hangot, noha figyelembe veszi a polgári forradalmak hadügyi tapasztalatait is. Bár csalódott, a kudarc nem törte le, ereje nem lankad, és újabb javaslatokkal próbálja a közvéleményt ráébreszteni a független honvédelem és a hadtudomány jelentőségére.

1844 februárjában az egyik országgyűlési párt (valószínűleg a konzervatívok) pénzzel rendelkező illetékeseinek azt tanácsolta, hogy azt „legjobb lesz a magyar tudós társaság hadi műszótárának, vagy a halhatatlan Károly főherceg szinte ott 10 év óta lefordítva heverő és már török és persa nyelven is megjelent stratégiájának kiadására fordítani.” De ezt a kezdeményezését is elvetették, mert „ollyasmire az idő még el nem jött... , a maga idején rájön a honvédelmi rendszerre is a sor.”⁷⁹

Ugyanebben az esztendőben megír egy válasziratot, melyben Kisfaludy Sándor hasonló tartalmú írását támogatva, tiltakozik a Ludovicaeumnak politechnikummá való átalakítása ellen. Nem bírta elviselni azt a gondolatot, hogy „a leendő katonai kisdedóvó intézetet is eltörlik”. *Hangoztatja, hogy „a Ludovicaeum tőkége a hadi értelmesség meghonosítására lévén szentelve, azt hadtudományi könyvek népszerű kiadására lehet és kell felhasználni”.* Ez a cikke azonban sajnós, Kisfaludy Sándor értekezésével egyetemben a cenzúra, a „legyőzhetetlen akadályok” miatt nem látott napvilágot.⁸⁰

1844-ben Raksányi Imre a Magyar Tudományos Akadémia folyóiratában, a Tudománytárban jelentetett meg egy recenziót, az alábbi címmel: „Algerien und die dortige Kriegführung. Von C. v. Decker; Königl. Preussischen General-Major. Nach officiellen und anderen authentischen Quellen und den auf dem Kriegeschauplatze selbst gesammelten Nachrichten bearbeitet. Berlin. 1844. Bei F. A. Sterbig. 8 adr. II. köt. négy abrosszal és Algier város térképével. (Ára 6 for. 30 kr. e. p.)”⁸¹

Raksányi ismertetőjében arra vállalkozott, hogy a kis háborúk neves teoretikusának, Carl Deckernek az algériai háborút összefoglaló kitűnő művét értékelje.⁸²

Bevezetőjében bemutatja Decker életét, katonai szakírói munkásságát, és hadtudományi műveit. Az elmélyült elemzésben nagy elismeréssel ír Decker kétkötetes hadtudományi művéről, és megállapítja: „Nem napló, nem futólagos ítéletek ezek, hanem Algéria, e nevezetes

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo. 11–12. o.

⁸¹ Lásd Tudománytár, 1844. 8. köt. 361–373. o.

⁸² Carl Decker 2 kötetes művének pontos adatai: Algérien und die dortige Kriegführung. Bb. 1. Algérien und dessen Bewohnen. Berlin, Herbig. 1844. XXIV., 408. o. 4. férk.; Bd. 2. Die französische Armée in Algerien. Berlin, Herbig. 1844. XII. 316. o. Carl von Decker porosz vezérőrnagy munkájának részletes elemzését lásd „Engels és az algériai gyarmati háború” c. tanulmányban HK 1970. 3. szám. 349–394. o.

ország, a lehetőségekig tökéletes és kimerítő hadi ismertetése, tudományos rendszerbe olvasztva.”⁸³

1844-gyel életének és hadtudományi munkásságának egyik jelentős állomásához érkezett el, amelyet szerényen így értékel: Még újságírói „minőségem előtt különféle cikkek jelentek meg tőlem a Tudománytárban és a Századunkban, mellyekkel azonban valami különös hatást előidézni nem sikerült.”⁸⁴

Pályája a császári hadseregből történt kiválása után ellentmondásosan alakult. Megélhetési gondjai miatt az újságírói foglalkozást választja, és saját szavaival élve, „a magyar napi sajtónak” lett „egyik ismeretlen ugyan, de fáradhatatlan közlegénye”.⁸⁵

Az újságírói állásnak azonban az az ára, hogy a haladás ellenzőinek, a konzervatívoknak a táborához csatlakozik. 1844 júliusától 1848 júniusáig a Széchenyi eszméjét is hirdető, de a Habsburgokkal való együttműködést szorgalmazó konzervatív párt vezérlapjánál, a Pósonyban megjelenő Budapesti Híradónál helyezkedik el.

Raksányinak ez a lépése mindenképpen helytelen és bírálendő. Ezt ő is felismeri, és szükségesnek tartja, hogy a haladásellenes újságnál végzett fizetett tevékenységét 1848. március 25-i röpiratában valamilyen indokolja: „Mi tagadás benne, a Budapesti Híradó keletkezte óta mai napig e lap „Külföld” rovatának írója valék. Tiszttem a világ napi eseményeinek feljegyezgetése volt, s eddigi olvasóim tudják, hogy abban részrehajlatlanul s tán nem alkalmatlanul jártam el. Egyéb iránt bármi volna political véleményem, az tisztán tudományos vállalomra sem jó, sem rossz befolyással nem lehetne.”⁸⁶

Ezeket az önigazolással szolgáló szavakat nem fogadhatjuk el, mert politikailag mindenféleképpen visszalépést jelentettek korábbi nézeteihez, törekvéseihez képest, és a Budapesti Híradónál eltöltött közel négy év nem maradt hatás nélkül hadtudományi szakírói tevékenységére sem.

Az is igaz viszont, hogy a világ eseményeivel való foglalkozás tágitotta látókörét és fejlesztette írói készségét. Aki a Budapesti Híradó számaiban tallózik, megláthatja, hogy a „Külföld rovat” előkelő helyet foglal el az újságban és Raksányi nemcsak feljegyezte az eseményeket, hanem jól szerkesztette és kommentálta is azokat.

A rovatot olvasva szembetűnik, hogy jól gyümölcsöztette hadtudományi ismereteit. Újságíróskodásának négy esztendeje alatt előszerezett emelte ki a világ eseményei közül a katonai vonatkozásúakat. Írásai között számos érdekes, tömör hadtudományi leírást, katonai és katonapolitikai elemzést találunk.⁸⁷ Példaképp megemlíthetjük az ál-

⁸³ Tudománytár, 1844. 8. köt. 362. o.

⁸⁴ Raksányi idézett röpirata 5. o.

⁸⁵ Uo. 3. o.

⁸⁶ Uo. 4–5. o.

⁸⁷ Lásd. a Budapesti Híradó 1844. július 2-i 1. számától 1848. július 15-i utolsó 888. számaig.

tala élénk figyelemmel kísért, 1830 óta folyó francia—algériai kis háborút, s Bugeaud francia marsall Isly melletti 1844. augusztus 14-i győzelmes csatájáról adott rövid hadtörténeti leírását, mely után megállapítja: „A szakértőknek igen érdekes lehet” majd tanulmányozása.⁸⁸

Raksányi ég a vágytól, hogy újságírói tevékenysége mellett tovább munkálkodhassék a magyar hadtudomány és a katonai szakirodalom megteremtésében és fejlesztésében.

Ebben az időben hadtudományi szakírói és újságírói tevékenysége alapján már ismerik Raksányit, és a közvélemény már számontartja őt. 1846-ban megjelenik egy kiadvány, amely a közéletben szereplők születésnapját közli, ennek 50. oldalán olvashatjuk: „Május 13-ikán... 1818. Orosházán, Békés vármegyében, Raksányi Imre, író.”⁸⁹

Raksányi az 1844-től 1847-ig terjedő időszakot három évi, lemondásokkal terhes bús időszaknak értékeli életében. Csak 1847-ben csillan fel előtte az a remény, hogy megindíthatja az első magyar hadtudományi folyóiratot. Igaz, nem volt ismeretlen előtte Virág Józsefnek 1837-es, tehát éppen 10 esztendővel ezelőtti kísérlete, aki „Tudományos Hadász” címmel hadművészettörténeti folyóiratot kívánt kiadni, de tervének valóra váltását az önkényuralom megakadályozta.⁹⁰ Raksányi azonban bizik: „Egy tisztelt úrral ismerkedém meg történetesen, ki a bécsi főfőhivatal egyik tagjával közel rokonságban áll. E szalmaszálat ragadtam meg. Előleges lépéseket tettünk, hogy ha a magyar kormánytól egy hadtudományi lap megindítására engedelmet nyernénk, azt főhatalmukkal megerősíteni kegyelmeskedjenek. Az az elnyomottságnak leglázitóbb oldala, hogy képmutatókká teszi s mintegy kiforgatja formájából az embereket. A benyújtott programban saskörmökkel fojtám meg keblemben minden mocczanását a hazaszeretet gerjedelmének, és én is tisztán birodalmi érdekeknek ajánlám szolgálataimat. S e szörnyű önmegtagadásnak mi lett mégis a sikere? Az, hogy mint valami pártütőket utasítottak el bennünket, mivel magyar hadirodalmat rebesgetni merészkedénk. Újra lemondottam tehát mindenről, most már csak egyetlen út volt hátra, a titkos nyomtatás útja, mellyre nagy kedvem ugyan, de módom sem volt, a kéregetés haszontalanságát pedig lekevéssbé sem csiklandós ügyben is bő mértékben tapasztalám.”⁹¹

Így vallott a „Szövétnek” című hadtudományi folyóirat kiadási kísérletének történetéről. Kísérlete 1847-ben ugyanarra a sorsra jutott mint Virágé 1837-ben, mert „a legyőzhetetlen akadály” — a cenzúra — megakadályozta megjelenését.

A kudarc annyira elkeserítette őt, hogy fel akart hagyni a hadtudo-

⁸⁸ Budapesti Híradó, 1844. szeptember 13. 34. szám. 185. o.

⁸⁹ Ponorí Theverewk József: Hongyúlési emlény. Magyarok születésnapjai. Pozsony 1846. 50. o.

⁹⁰ Lásd. Váli Béla: A „Tudományos Hadász” története. HK 1890. 419—421. o.

⁹¹ Raksányi idézett rőpirata 12—13. o.

mány művelésével, hogy helyette költői babérokra pályázzék. „Csaknem poéta lett belőlem” — írta. Egy szépirodalmi laphoz beküldött verse, a „Kirivó hangok” című sem került el a cenzúra pallosát, nem engedték megjelentetni.⁹²

A vers arról szólt, hogy „ifjú barátaim! menjetek katonának és készüljétek védelmezni tudni a hazát, ha európai háború üt ki”. Raksányi 1848 márciusában nyomtatásban megjelent versét minősítve megjegyzi: „Nem másnak kérem tekinteni, mint egy mathematicus kedély virágtalan ömlegésének, s ezennel fogadom, hogy többé sem rimes sem rimtelen verseket csinálni és koszorús író társaimnak mesterségébe avatkozni nem fogok.”⁹³

A forradalmi változások érlelődtek. Ezt jelezték az 1847. november 12-én megnyílt utolsó rendi országgyűlés napirendjei és vitái is. Ilyen légkörben hirdette meg 1847. december 27-én a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése a pályázatokat, melyek közt szerepelt az alábbi: „IV. A mathematicai osztályból. Minthogy hazánk az eddigi felkelési rendszerre alapított honvédelem magas hivatásának többé meg nem felelhet, adassék elő, a nemzet átalakulásának e korszakában mikép lehetne a honvédelmet a mostani hadak és harcviselés elveihez alkalmazva legcélszerűbben felállítani? Jutalma ötven darab arany. Határnap martius 31. 1849.”⁹⁴

Raksányi örömmel fogadta a hírt és nekilátott akadémiai pályaművének elkészítéséhez. Korábbi hadtudományi munkássága alapján joggal remélte, hogy a magyar honvédelmi rendszer „célszerű átalakításának javaslására” készítendő munkája díjat fog kapni.

A kutatómunkát nagy lendülettel végezte, de megjegyezte: „Azon szomorú előérzetben bár, hogy netán elsőseget nyerendő pályamunkám évekig fog az akadémia könyvtárában kinyomatlanul heverni, hozzáfogtam az előmunkálatokhoz, a szükséges adatok gyűjtéséhez. Egészen elememben éreztem magam.”⁹⁵ Ezt a tudományos tevékenységet szakították meg a „világ eseményei” és az 1848. márciusi magyar forradalom.

*

A polgári forradalom kitörésével lezárult Raksányi Imre életének és hadtudományi munkásságának első szakasza. Ebben az időszakban Raksányi politikai felfogását alapvetően a polgári nézetek határozták meg és a hadtudományi munkásságban jelentős eredményeket ért el. Raksányi Imre eddig fellelt és publikált értekezéseivel érdemeket szerzett a magyar hadtudomány fejlesztésében, a magyar nyelvű hadtudo-

92 Lásd a verset uo. 13–16. o.

93 Uo. 16. o.

94 Budapesti Híradó 1848. január 5., 726. szám 13. o.

95 Raksányi idézett röpirata 16. o.

mányi irodalom és a katonai szaksajtó megteremtéséért folyó harcban. A reformkorban folytatott hadtudományi munkásságának egyenes következménye volt, hogy a polgári forradalom győzelme után, 1848. március 25-én bejelenti az első magyar hadtudományi folyóirat — a *Honvédelmi Szövétnek* — megindítását, melynek első száma 1848. június 25-én lát napvilágot.